

ПРО ДЕЯКІ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ТА ГУМАНІСТИЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ НАУКИ

Існує цілий комплекс так званих "вічних проблем" людського буття, якими філософія і наука займаються постійно, та вони знову і знову постають перед новими поколіннями в нових історичних умовах ще з більшою гостротою. До таких проблем належать морально-етичні та гуманістичні проблеми людського буття та пізнання, які об'єднуються під загальною назвою "етика науки".

Особливістю соціально-етичних та морально-гуманістичних проблем є те, що вони не мають однозначного вирішення. Не має тут і одно направленої руху пізнання, при якому кожне нове знання (установки, правила) доповнювало б попередні уявлення. Тому для сучасності морально-етичні роздуми Сократа або Канта можуть бути більш вагомими і актуальними аніж сучасні "максими". Особливий же зміст морально-гуманістичної проблематики полягає в її діалогічності, яка збуджує думку і стимулює активну духовну діяльність суб'єкта, гостре переживання ним ситуацій, які часто не мають ані аналогів ані зразків. Проблеми етики науки мають безпосереднє відношення до багатьох сторін сучасної науки і широкого спектру її зв'язків з суспільним розвитком. Соціально-гуманістичні і етичні проблеми не є чимось зовнішнім для процесу пошуку істини, вони входять в саме "тіло" науки, як необхідна складова, як умова ефективною реалізації істини. І саме тут традиційні аспекти співвідношення науки і моралі доповнюються новими.

Хочеться особливо виділити питання про те, як діють моральні принципи в науці, як мораль впливає на мету, результати наукової праці та її продуктивність, бо від цього залежить подальша доля людства і цивілізації. Складність сучасної глобальної ситуації проявляється в наростанні небезпеки раптового або ж поступового самознищення людства внаслідок ядерної чи екологічної катастрофи. Якщо не вживати невідкладних конструктивних заходів, цілком ймовірним може бути трагічний кінець історії людської цивілізації та знищення самого життя на Планеті.

В свій час, коли над людством вперше нависла загроза самознищення, найавторитетніші вчені світу підготували Маніфест Рассела-Ейнштейна-Кюрі, в якому особливої уваги надавалось необхідності формування нового мислення в ядерний вік для збереження цивілізації і життя на Землі. Той заклик "навчитися мислити по-новому" набуває ще більшої гостроти в сучасній глобальній ситуації, бо в діяльності людства ще й досі переважають пошуки досягнення шляхів миттєвої користі, хоча суспільна думка й усвідомлює серйозну небезпеку, яка загрожує біосфері, а тим самим і соціуму. Ситуація не зміниться, якщо не змінити спосіб життя людей, їх ставлення до природи. Що ж потрібно для цього?

Суспільство в своїй діяльності повинно керуватися об'єктивними науковими даними про екологічні основи свого існування та про потенційну загрозу людству, яка виникла у ХХ столітті. В цьому плані необхідна також активізація руху за збереження цивілізації та соціального прогресу. Життєва необхідність нового екологічного мислення, нової екологічної етики настійно вимагає прискореного приведення суспільної свідомості (а значить і способу життя людей) у відповідність з ситуацією, що склалася. В цьому процесі особлива роль належить вченим, науці – створення концепції відношення людини до природи, сприяння покращенню соціально-екологічної ситуації, боротьбі за збереження біосфери, а значить і здоров'я людей, розв'язання всіх глобальних проблем сучасності. Вчені мусять донести до відома широкого загалу науково обгрунтовану і всеохоплюючу картину можливої небезпеки, дати сигнал тривоги і закликати до активних дій, себто до проведення широких наукових і громадських акцій на захист прав людини на існування, соціальне та екологічне благополуччя.

Розв'язання глобальних проблем, враховуючи і екологічні, вимагає адекватних фундаментальних, в тому числі і філософських досліджень. Є нагальною необхідність об'єктивного філософського осмислення ситуації, що склалася й в Україні. Особливу відповідальність несуть філософи за можливі наслідки застосування світоглядних та методологічних концепцій, що ними розробляються. Саме вчені повинні боротися з монополізмом в науці, проявляти моральну і громадську мужність, щоб не допускати трагедій, подібних до Чорнобильської – найбільшої техногенної катастрофи сучасності. Політики ж мусять прислухатись до вчених, визнати необхідність наукового, в тому числі екологічного підходу до розв'язання глобальних проблем. Доля Світу і людини знаходиться в руках науковців і політичної влади. Як ніколи є великою і відповідальність екологів.

В останні десятиріччя в усьому світі досить інтенсивно розвиваються, з одного боку, соціологія науки, що вивчає її функціонування як соціального інституту, а з другого – етика науки, яка досліджує принципи, що ними керується вчений в своїй пізнавальній діяльності та поведінці в науковому співтоваристві, а також у взаємодії з суспільством в цілому. Власне кажучи, це і є соціально-етичні і гуманістичні проблеми людського буття і пізнання. Сьогодні, як ніколи, гостро постала потреба змінити цілий ряд усталених принципів нашого мислення, перейти до нового етосу, а значить змінити сам спосіб людського життя, який відкриває шлях до збалансованого розвитку цивілізації. Таким чином, проблема співвідношення науки і моралі на сучасному етапі трансформується в проблему гуманізму, а співвідношення цілей науки і цілей суспільства і засобів для їх реалізації, ролі вчених в тому, чи стане наука благом чи злом для людей? Бо поки що наука не дала людству ні більшого самоконтролю, ні більшої доброти, ані більше сили в погамуванні своїх пристрастей при виборі тих чи інших рішень; вона скоріше дала засіб для посилення колективних пристрастей. Саме тому проблеми етики науки і соціальної відповідальності вчених набувають такої небувалої гостроти.